

УДК: 141.32:355.01]:159.944.4-053.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.55.268521>

Лугова Марія Сергіївна, аспірантка кафедри філософії,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна
e-mail: sofne.manager1@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-2687-9239

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕЖИВАННЯ ДОСВІДУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ДЛЯ ДИТИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядаються філософські, морально-етичні, психологічні, політичні та соціальні аспекти війни в Україні крізь призму наслідків для дитини. Досліджуючи війну як феномен, що руйнує усталене середовище, у статті проаналізована сутність людини як взаємозв'язок емоційного, духовного, психологічного станів. Акцентовано увагу на деструктивному впливі бойових дій на психіку дитини, а також на її екзистенційний досвід.

Ключові слова: *війна, дитинство, діти війни, наслідки, екзистенція, боротьба.*

Постановка проблеми. «Війна приємна тільки тим, хто не зазнав її» – цитата римського військового історика Вегеція [1, с. 290].

Сьогодні Україна зіткнулась із глибинним змістом цього висловлювання, адже саме ці слова відображують картину дійсності, що скалась у відносинах українців та росіян. Два народи, які знаходилися поряд протягом багатьох століть, несли в собі схожі звичаї та менталітет, зараз стали по різні сторони барикади. Українці, які борються за свою землю, захищають свою незалежність, починаючи з 24 лютого 2022 р. на собі відчули біль війни та втрат. Росіяни, які підтримали свого лідера у прийнятті рішення щодо збройного нападу на сусідню державу, продовжують підтримувати його і далі в питаннях здійснення військової агресії. Вільні козаки зараз протиставляються російським кріпакам. В Україні відбувається історичний перелом, який слугуватиме розведенню цих двох країн на різні шляхи політичного, економічного та культурного розвитку на довгі роки.

Тісний зв'язок України та Росії мав місце в історичній ретроспективі, зважаючи на територіальне розташування, що також вплинуло на спільне переживання досвіду сусідства, однак після отримання статусу незалежної держави Україна знайшла свій шлях розвитку як демократична, суверенна

держава. Держава, у якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [2].

Дитинство – унікальний сенситивний період, який закладає основи для всього життя. Кожна дитина – тендітна структура, чистий лист із народження, що наповнюється інформацією про навколишній світ, суспільство та про самого себе.

Протягом першого місяця війни в Україні свої будинки змушені були залишити 4,3 із 7,5 млн українських дітей. Про це повідомив Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) [3].

Серед цих 4,3 млн дітей 1,8 млн виїхали з України, ще 2,5 млн залишили свої будинки, але залишаються всередині країни. Ці дані свідчать про те, що половина дітей України знаходяться у відносній безпеці, а отже їх життя та здоров'ю нічого не загрожує. На відміну від іншої половини, яка знаходиться в підвалах, метро або в себе вдома перед загрозою в будь-який момент стати жертвою ворожого снаряду. Це ті діти, яких пізніше, ймовірно, будуть називати «дітьми війни», за аналогією з особами, які були дітьми в момент Другої світової війни.

Дитина війни – особа, яка є громадянином України та якій на час закінчення війни було менше 18 років, як це було на прикладі Другої світової війни [4].

Про особливості переживання досвіду військових дій у дитячому віці історики, психологи, соціологи та інші фахівці публікували чимало досліджень. Однак сучасні політичні умови вказують на необхідність звернутися до цієї тематики знову. Війна в Україні, російська агресія наносять непоправні збитки для дитинства сьогодні, впливаючи на майбутнє підростаючого покоління, їх соціальне, фізичне, психологічне здоров'я, тому тема дослідження «Екзистенційні наслідки переживання досвіду військових дій для особистості дитини» є дуже актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У рамках написання статті було проаналізовано роботи фахівців психологічного, соціологічного, філософського та історичного напрямів.

Слід звернути увагу на роботу М. І. Томчук та М. В. Яцюк «Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату», автори детально зупиняються на кожному віковому етапі та описують особливості переживання дитиною горя від батьківської втрати [5].

Важливою є робота О. Клименко «Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід)», у якій детально описується проблема залучення дітей у військові конфлікти, прово-

диться аналіз моделей і методів вербування неповнолітніх в умовах військово-політичних конфліктів [6].

Особливої уваги заслуговує робота Г. В. Католик та М. М. Стульківської «Сприйняття дітьми смерті: вікові та больові аспекти», де було описано особливості сприйняття смерті дітьми на різних вікових етапах [7].

Варто звернути увагу і на роботи фахівців з напряму екзистенціальних терапевтичних практик, заснованих безпосередньо на філософських концепціях. У цьому контексті проаналізовано роботу А. С. Зіневича під назвою «Погляди послідовників Є. Мінковського, Р. Д. Леінга і Ж. Габеля на екзистенційне відчуження» [8].

У нашому дослідженні також використовується й емпіричний матеріал. Так, у 2020 р. в Україні розпочав свою роботу Музей воєнного дитинства, який своїм виникненням завдячує музею в Боснії. Роботу офісу присвячено документуванню досвіду дітей і підлітків, на життя яких вплинули збройний конфлікт на Донбасі та тимчасова окупація Криму. З 2022 р. галерею музею буде поповнено новими експонатами та новими історіями. Музей збирає історії та особисті речі дітей, які зазнали досвіду війни, для колекції, яку буде представлено під час серії виставок у регіонах України. Цей проєкт, як і багато інших, прагне показати світовому товариству дитячий досвід у сучасних конфліктах, постконфліктних зонах і місцях переселення по всьому світу. Саме такі проєкти допоможуть людям по всьому світу відкрити очі та дати можливість висловитись тим дітям, чиє життя змінила війна [9].

Метою роботи є дослідження екзистенційних наслідків переживання досвіду військових дій для дитини у філософському вимірі. Завданнями, які конкретизують мету роботи є такі: дослідження особливостей психологічного стану дитинства в період війни; дослідження особливостей сприйняття дитячою свідомістю смерті, втрати, травми; опис філософської категорії «екзистенція» та її негативних аспектів для буття людини, яка в дитинстві пережила війну.

Вклад основного матеріалу. 18 березня 2022 р. у Львові на площі Ринок було проведено акцію на згадку про вбитих дітей. Було встановлено 109 порожніх дитячих візків, саме така кількість вбитих дітей була в Україні станом на 18 березня. З кожним днем війни ця цифра продовжує зростати.

Щодня в Україні під час цієї страшної війни народжуються діти в підвалах пологових будинків та навіть у метро. Медичний персонал демонструє героїзм та стійкість у тяжкі часи, забезпечуючи немовлят та їх мам усім необхідним, захищаючи їх життя. Саме таку гірку реальність українцям подарували окупанти.

Тематика війни та її наслідки охоплює потужний масив філософських, психологічних, естетичних, моральних, онтологічних проблем, є невичерпним

джерелом для різного роду досліджень. Філософська система екзистенціалізму як евристична модель пізнання світу видається найбільш продуктивною в сенсі осягнення сутності війни, оскільки пропонує багатий категоріальний понятійний апарат та системи інструментарію, яка дозволяє всебічно осмислити проблематику трагічної екзистенційної особистості в ситуації війни [10].

Поняття «екзистенція» в роботі розуміється як сутність людини, взаємозв'язок емоційного, духовного, психологічного компонентів, які уособлюють особистість. Ці компоненти формуються під впливом досвіду, що його проживає людина.

«Філософія існування» сколихнула весь духовний світ західного суспільства в часи, які можна назвати «темними». Це була доба, коли, ще не повністю оговтавшись від потрясінь Першої світової війни, яка вразила європейців масштабністю та безглуздістю жертв, людство зіткнулось із фашизмом, сталінізмом, Другою світовою війною, що посягнули на ціннісний світ індивіда. Екзистенціалізм – це і спосіб духовно пережити таку кризу, освоїтись з новою ситуацією й навчитися в ній жити, незважаючи ні на що [11].

Сучасна війна в Україні за деякими критеріями схожа на Другу світову війну, тож ресурс для боротьби із кризою вбачається подібним. Війна є переломним моментом у житті кожної людини, у «гомеостазі» її екзистенції. Доросла людина ладна знайти ресурси, знайти сенс боротьби та існування, на відміну від дитини, чий захисні механізми не здатні самостійно функціонувати.

Дитина може зазнати психологічну травму і в наймолодшому віці. Втрата батьків або одного з батьків буде відчутна в дитини вже у віці одного-двох років. Водночас помилково недооцінювати глибину і наслідки втрати для них. Життя дитини підкорено принципу, за яким вона потребує задоволення і уникає болю та дискомфорту. Почуття розчарування накладаються на спогади про втрачену рідну людину та можуть спонукати до витіснення їх з пам'яті. Водночас втрата значущого члена родини змінює життя усієї родини, переживання горя втрати дорослими у сім'ї також накладає відбиток на динаміку психоемоційних станів проживання втрати дитиною [5, с. 8].

Уже у п'ятирічному віці діти переживають значний діапазон почуттів, часом і амбівалентних. Розлука з батьками для дитини є жахливим втіленням страхів, негативних емоцій, переживання яких спричиняє появу почуття провини перед батьками, «гіпертрофує» почуття любові до батьків. Перетворює страждання від розлуки з ними на пристрасне бажання бути з ними, яке дитиною болісно переживається. Якщо в соціальному оточенні виникає хоча б натяк на засудження поведінки чи особистісних якостей батьків, дітей це сильно ображає. Унаслідок сильного потрясіння реальною подією можна спостерігати вдавану байдужість дитини до цього. Помилкове судження

щодо того, що діти забувають про трагічні події. Це не так, адже діти починають говорити, малювати те, що сталося, коли намагаються подолати почуття, виниклі в результаті пережитих подій. Так само травматичні переживання в дітей проявляються в сюжетно-рольових іграх, де вони відтворюють більш знеособлено саму подію, активно програють власну інтерпретацію події. Гра є необхідним засобом для зняття психічної напруги [5, с. 9].

Як зазначають Г. В. Католик та М. М. Стульківська в роботі «Сприйняття дітьми смерті: вікові та больові аспекти», «Концепція смерті формується, відштовхуючись від наявного досвіду дитини, такого, як цикли сну і прокидання, розлука з батьками чи різні страхи. Згодом це розуміння підкріплюється спостереженням за тваринами, якщо такий досвід дитина може засвоїти. Однак старіння людини – це процес, який можливо і спостерігати, і переживати у тривалих міжособистісних стосунках, й тому його простіше інтегрувати. Найскладніше з усіх аспектів зрозуміти дитині причинність смерті, а це залежить від знань і розуміння процесів, які не є очевидними» [7, с. 211].

Також вищезначені автори звертаються до наукового доробку А. Гезелла і Ф. Ілга та перелічують генетично детерміновані етапи розвитку сприйняття смерті протягом дитинства. Розгляньмо їх:

1–3 роки: дитина ще не має уявлення про смерть;

4 роки: ідея смерті не викликає емоційної реакції, але є обмежене використання слова, яке пов'язано з болем і смутком;

5 років: досі немає емоційного сприйняття смерті, але дитина визнає нерухомисть мертвої людини та незворотність смерті;

6 років: дитина починає емоційно реагувати на смерть. Вона стурбована ймовірністю смерті членів сім'ї, насамперед матері. Виникає цікавість до причин смерті та похоронних обрядів, але це не співвідноситься з імовірністю власної смерті;

7 років: зростає цікавість до причин смерті та похоронних обрядів;

8 років: є інтерес до того, що станеться після смерті. Дитина приймає неминучість смерті для всього живого, навіть самої себе;

9 років: страх смерті зменшується поряд із глибшим розумінням незворотності смерті;

10 років: дитина має реалістичне ставлення до факту смерті, але не має особливого інтересу до її біологічних аспектів;

11 років: дитина починає шукати відповідь про сенс смерті й що буде опісля;

12 років: підліток ставить питання про життя після смерті, однак залишається скептичним щодо цього питання [7, с. 211].

Дитина може по-різному реагувати на факт втрати близького дорослого залежно від віку, а відповідно і стану емоційного та психологічного розвитку. Це впливає на тривалість, інтенсивність, глибину почуття горя. Смерть близької людини, особливо одного з батьків, докорінно змінює світогляд дитини, сприйняття особистої безпеки. Соматичними ознаками таких станів можуть бути енурез, розлади сну, розлади харчування. Емоційними проявами виступають агресивність, депресивність, факти тілесного самозаспокоювання (смоктання пальців), прагнення до самотності, ослаблення інтересу до навколишнього світу. Дитина в такому стані потребує соціально-психологічного супроводу для поліпшення емоційного стану та повернення до нормального функціонування.

Ще один разюча втрата для будь-якої дитини – це втрата здоров'я. Сюди можна віднести різні хвороби, починаючи від соматичних захворювань, що були спричинені стресом (нервові тики, заїкання, розлади травлення, порушення сну, енурез тощо), до фізичних вад, що були отримані внаслідок прямого впливу війни (втрата кінцівок, втрата спроможності бачити, чути та інші безповоротні каліцтва). Окрім обмежених можливостей такі вади впливають на емоційний стан, на самооцінку, наявність комплексів та переживань.

У контексті війни та її травмуючих подій варто звернути увагу на екзистенційний підхід до психотерапії. Як стверджує одна з засновниць Британської екзистенціальної терапії, послідовниця Р. Д. Леїнга проф. Е. ван Дорцен, «Екзистенціальна психотерапія – це єдина зі створених форм психотерапії, яка безпосередньо заснована на філософії, а не на психології» [Цит. за: 8].

У такому контексті, підхід до вирішення наслідків, що спричинені дитячій свідомості, є іншим, на відміну від класичного психотерапевтичного підходу. Це яскраво виражено у визначенні психіатричних розладів: «Шизофренія, аутизм, невроз – виявляються лише «нормальною реакцією нормальних людей на ненормальні умови життя» (висловлення Е.-М. Ремарка, що застосовується екзистенціальними терапевтами для пояснення причин психопатологій). Тобто вони є засобами захисту від патогенного середовища. Як стверджує сучасний британський екзистенціальний терапевт С. дю Плок, «Екзистенціально-феноменологічний підхід до шизофренії, на відміну від медичного й психоаналітичного методів, бачить її як зрозумілу людську відповідь на стрес. Шизофренія... повинна бути вивчена з погляду її екзистенційного контексту. Так ми здобуємо здатність побачити в ній знак протесту «проти певного стилю життя» [Цит. за: 8, с. 122]. Саме таким «стилем життя» є війна. Спираючись на фахівців екзистенційної терапії, зазначимо, що усвідомлення наслідків війни для дитини можуть бути більш тяжкими, ніж можна було уявити раніше.

Шоковий стан від досвіду переживання війни дитина може отримати у процесі безпосереднього спостереження за бойовими діями, коли на очах дитини

може статися вибух, загинути людина, запалати будівля або розірватися снаряд. Усвідомлення того процесу може відбуватись або ні, залежно від віку, але у будь-якому разі – воно залишить незабутнє негативне враження у свідомості дитини. Діти відчують емоційні реакції батьків, дитяча реакція залежить від реакції дорослого. Діти до 6–10 років більш тісно пов'язані з батьками та залежать від їх емоційного стану. Стрес посилюватиметься, якщо в батьків немає можливості або бажання поговорити з дитиною, заспокоїти, надати почуття безпеки. Підлітки більш автономні, негативні емоції у них можуть бути трансформовані в агресію або самоагресію.

Важлива категорія дітей – ті, хто стали біженцями, вимушеними переселенцями, або діти, чий будинок постраждав внаслідок бойових дій. Діти раннього віку, молодші дошкільнята швидко звикають до змін, до нового дому, речей, іграшок. Діти старшого віку відчують втрату дещо гостріше, однак головним критерієм розпачу є емоційна реакція батьків, яка безпосередньо формує ставлення дитини до поточної ситуації.

Наведені приклади спираються на реальні історії, героями яких сьогодні є маленькі українці. Такі самі діти, як і ті, що страждали в часи Першої та Другої світових війн, під час війни в Афганістані, під час атак на Перл Харбор у Другу світову, під час збройного конфлікту від 2014 р. в Донецьку та Луганську. Цей список не є вичерпним, адже будь-які бойові дії, які відбуваються на території, де проживає мирне населення, – загрожують життю та безпеці дітей. Сучасні реалії відкривають ще один бік негативного впливу війни на дітей, а саме залучення неповнолітніх до безпосередньої участі у військових процесах.

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право забороняє участь у збройних конфліктах осіб, молодших за 15 років, діти-солдати залишаються невід'ємною частиною сучасних війн майже в усіх гарячих точках планети, особливо в країнах Африки, Азії, Латинської Америки, навіть Європи. Найчастіше дітей і підлітків як солдатів використовують нелегальні військові угруповання, повстанські рухи, терористичні організації та екстремістські формування, оскільки урядові війська держав світу в цьому плані дещо обмежені чинними нормами як вітчизняного, так і світового законодавства. Такий високий попит на дітей з боку нелегальних військових організацій зумовлений віковими особливостями зазначеної соціально-демографічної групи, представники якої за «умілого командування» можуть стати безстрашними та легкими в управлінні бійцями, оскільки з ними найменше проблем під час залучення до конфлікту. Завдяки певним віковим особливостям неповнолітні не відчують докорів сумління, не розуміють цінності людського життя, а тому війна для них не має того страшного наповнення, як для дорослих людей, бо сприймається чимось на кшталт гри. Свідоме вербування дітей

у солдати має негативні соціальні наслідки не тільки для самих завербованих, а й суспільства в цілому, оскільки мілітаризація населення в ранньому віці в зоні тривалого військово-політичного конфлікту призводить не просто до зростання фізичних каліцтв та втрати соціального капіталу, а й до морального дисбалансу дитини, яка перебуває в стадії активного розвитку та соціалізації [6, с. 19].

Досліджуючи війну в соціально-філософському контексті як деструктивну силу, що руйнує сталість звичного середовища, слід акцентувати увагу на сутності людини – взаємозв'язку емоційного, духовного, психологічного компонентів та на її екзистенційній складовій. Саме людська екзистенція, яка формується під впливом особистого досвіду, дає відповіді на питання: «Хто я?», «Яке моє місце в житті?», «У чому сенс мого існування?». Війна ставить під сумнів цінність людського життя, що є неприпустимим. Усі цінності, які були вагомими для мирного життя, втрачають свій сенс та виводять на перший план нові. Людина, яка під час дорослішання проходила всі необхідні етапи на шляху свого розвитку, виховувалась у позитивному середовищі, має стійкі життєві орієнтири, уявлення про «добро» та «зло», усвідомлює причинно-наслідкові зв'язки у різних контекстах, здатна брати на себе відповідальність за прийняття важливих рішень, дає власні відповіді на питання свого призначення в духовно-релігійному плані. Дитинство, що було зруйноване війною можна порівняти зі скринькою Пандори, замість добра людина буде спроможна випромінювати печаль та смуток, та десь всередині буде теплитись надія на допомогу, на зцілення.

Починаючи з молодшого віку і до школярства психологи радять допомагати дітям боротися зі стресом за допомогою казок, методів арттерапії. Саме творчість може запустити в дитині адаптаційні процеси та захисні механізми психіки. Старші діти, підлітки добре усвідомлюють реальні події, тому важливою є безпосередня розмова з дитиною, діалог у контакті з дорослим, щира відповідь на запитання, а також робота с фахівцями-психологами. Якщо дитина травмована, у неї падає мотивація до навчання. У дітей, які народились під час війни, багато проблем, пов'язаних із мовою. Страждають когнітивні здібності. Порушується базове відчуття безпеки, у майбутньому постраждалі діти можуть стресувати під час салюту, роботи двигуна машини, раскатів грому або будь-яких різких та гучних звуків.

У період війни діти швидко дорослішають, залишаючи справжнє дитинство в минулому. Діти, які втратили домівку, батьків, здоров'я, назавжди матимуть у своєму серці низку невирішених світоглядно-філософських запитань: «За що?», «Чому це відбулось саме зі мною?». На такі запитання відповідей немає. Навіть подорослішавши, дитина залишається жертвою свого минулого досвіду, своїх комплексів, страхів. Дорослі, які були емоційно та психологічно

травмовані в дитинстві, не матимуть ресурсу для побудови гармонійного суспільства, не вмітимуть виховувати щасливими власних дітей, не зможуть подарувати світу красу та мир. Досягнути внутрішнього розкріпачення та лишити емоційне напруження буде складно, але можливо завдяки психотерапії або філософській дискусії. Якщо проблеми неможливо позбутися, то важливо змінити уявлення про саму проблему. Карл Роджерс, Віктор Франкл, Вільям Саакян ще в минулому столітті розробляли методи та підходи, які сьогодні виходять на перший план як ефективні засоби для корегування внутрішнього стану вже дорослих людей, які в дитячому віці зазнали травм війни. У дитячих душах, які були опалені війною, страх селиться надовго, впливаючи на світосприйняття та систему цінностей вже дорослої особистості.

Висновки. У центрі Європи почалася війна. Абсолютно безглузда за своїми причинами і жахлива за своїми наслідками. Весь світ розуміє, що агресія Росії є злочинною і неспровокованою, страждають безневинні люди, жінки, діти. Усі вони отримують шокуючий досвід війни, який лишить у їх душах відбиток на все життя. Кожна дитина, яка відчула на собі біль та розпач від втрат, назавжди буде болючою раною в українській історії. Кожен агресор повинен понести відповідальність за злочини проти українського народу, українського дитинства.

Якісна підтримка, професійна робота з дітьми війни, демонстрація з боку оточуючих людського ставлення до них допоможе легше впоратися зі стресом, налагодити ланцюг життєво необхідних процесів розвитку, пізнання, конструктивної взаємодії з навколишнім світом. Дитяча психіка більш піддатлива до роботи з негативними станами, якщо вчасно звернути увагу на проблему, що існує. Починаючи з побудови базового почуття безпеки, з'являється робота на багато років для фахівців педагогів та психологів. Людська екзистенція є тендітною структурою, яка внаслідок військових дій, що були присутні в дитячому досвіді, піддається руйнації та не дає змоги вже в дорослому віці жити повноцінним, гармонійним життям, бути продуктивним суб'єктом суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марчук Л. М., Туранська В. Л. Аксиологічна оцінка лінгвокультури «війна» в прозі М. Стельмаха. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. № 31. С. 289–291.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1875-IV. 1996. № 30. Ст 141.
3. Офіційний сайт ЮНІСЕФ. 2022. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 07.04.2022).
4. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 4. Ст. 94.

5. Томчук М. І., Яцюк М. В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату : навч.-метод. посіб. Вінниця : КВНЗ «Вінниц. акад. неперерв. освіти», 2016. 58 с.
6. Клименко О. Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід). *Соціологічні студії*. 2019. Вип. 2 (15). С. 13–20.
7. Католик Г. В. Стульківська М. М. Сприйняття дітьми смерті: вікові та больові аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2 (8). С. 210–217.
8. Зіневич А. С. Погляди послідовників Є. Мінковського, Р. Д. Леінга і Ж. Габеля на екзистенційне відчуження. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2018. Вип. 3/4. С. 118–135. URL: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2018.3-4.10> (дата звернення: 07.04.2022).
9. Музей воєнного дитинства в Україні. 2022. URL: <https://warchildhood.org/ua/> (дата звернення: 07.04.2022).
10. Ткачук М., Притолок С. Відгомін війни крізь оптику філософії екзистенціалізму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*. 2015. №43. С. 368–374.
11. Бурій А. До проблеми антропологічних вимірів онтології екзистенціалізму. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 11. С. 127–138.

REFERENCES

1. Marchuk, L. M., Turans'ka, V. L. (2012). Aksiolohichna otsinka linhvokul'turemy viyna v prozi M. Stel'makha. *Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky – Scientific works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko*, 31, 289–291 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 30, art. 141 [in Ukrainian].
3. Ofitsiyniy sait YuNISEF. (2022). URL: <https://www.unicef.org> [in Ukrainian].
4. Pro sotsialnyi zakhyst ditei viiny. (2005). *Zakon Ukrainy vid 18.11.2004 №2195-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine* [in Ukrainian].
5. Tomchuk, M. I., Yatsiuk, M. V. (2016). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka ditei, yaki perezhyvaiut. batkivsku vtratu. *Navchalno-metodychniy posibnyk Vinnytsia: KVNZ «Vinnytska akademiia neperervnoi osvity»* [in Ukrainian].
6. Klymenko, O. (2019). Zaluchennia ditei do uchasti v zbroinykh konfliktakh: modeli ta metody verbuvannia (ukrainskyi dosvid). *Sotsiolohichni studii – Sociological studies*, 2 (15), 13–20 [in Ukrainian].
7. Katolyk, H. V., Stulkivska M. M. (2020). Spryiniattia ditmy smerti: vikovi ta bolovi aspekty. *Sotsialno-pravovi studii – Social and legal studies*, 2 (8), 210–217 [in Ukrainian].
8. Zinevich, A. (2018). Vzglyady posledovateley E. Minkovskogo, R. D. Lenga i Dzh. Geybelya na ekzistsentsial'noye otchuzhdeniye. *Mul'tiversum. Filosofskiy al'manakh –*

- Multiverse. Philosophical Almanac, issue 3–4, 118–135. URL: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2018.3-4.10> [in Ukrainian].*
9. Muzei voiennoho dytynstva v Ukraini. (2022). Museum of Military Childhood in Ukraine. URL: <https://warchildhood.org/ua/> [in Ukrainian].
 10. Tkachuk, M., Prytoliuk, S. (2015). Vidhomin viiny kriz optyku filosofii ekzystentsializmu. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Literaturoznavstvo – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Literary studies, 43, 368–374 [in Ukrainian].*
 11. Buryi, A. (2012). Do problemy antropohichnykh vymiriv ontolohii ekzystentsializmu. *Naukovi zapysky. Serii «Filosofia». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Proceedings. «Philosophy» series. Ostroh: Publishing House of the National University «Ostroh Academy», 11, 127–138 [in Ukrainian].*

Луговая Мария Сергеевна, аспирантка кафедры философии, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, г. Харьков, Украина

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ПЕРЕЖИВАНИЯ ОПЫТА ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ДЛЯ РЕБЕНКА: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В статье рассматриваются философские, морально-нравственные, психологические, политические и социальные аспекты войны в Украине сквозь призму последствий для ребенка. Исследуя войну как феномен, разрушающий устоявшуюся среду, в статье проанализирована сущность человека как взаимосвязь эмоционального, духовного, психологического состояний. Акцентировано внимание на деструктивном влиянии боевых действий на психику ребенка, а также на его экзистенциальный опыт.

Ключевые слова: война, детство, дети войны, последствия, экзистенция, борьба.

Luhova Mariia Serhiivna, graduate student of Philosophy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

EXISTENTIAL CONSEQUENCES OF THE EXPERIENCE OF MILITARY ACTIONS FOR A CHILD: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article examines the philosophical, moral and ethical, psychological, political and social aspects of the war in Ukraine through the prism of the consequences for the child.

Investigating war as a phenomenon that destroys the stability of an established environment, the article analyzes the essence of a person as a relationship of emotional, spiritual, and psychological states. Attention is focused on the destructive impact of hostilities on the child's psyche, as well as on his existential experience.

Keywords: war, childhood, children of war, consequences, existence, struggle.

